
ZESZYTY NAUKOWE WYŻSZEJ SZKOŁY PEDAGOGICZNEJ W BYDGOSZCZY
STUDIA PEDAGOGICZNE z. 17
Pedagogika Przedszkolna i Wczesnoszkolna 1990 /5/

ELŻBIETA PŁODZIEN
WSP w Zielonej Górze

SYTUACJE INSPIRUJĄCE TWÓRCZOŚĆ PLASTYCZNĄ DZIECI

We współczesnych dążeniach do unowocześniania wychowania wiele miejsca zajmują problemy warunków, metod, form stymulujących możliwie wielostronnie rozwój osobowości wychowanka.

Jednym z problemów zasadniczych szeroko dyskutowanych jest kwestia proporcji między swobodą rozwoju a kierowaniem w procesie kształcenia. Na ile można pozostawić dziecku wybór form, treści, narzędzi działania, na ile natomiast należy wskazać, polecać, określić zakres, sposób pracy itp.

W literaturze znajdujemy w tym zakresie, zwłaszcza w rozwoju problemu, bardzo różnorodne stanowiska. Najbardziej ogólnie można wyodrębnić zwolenników swobody dziecka w procesie kształcenia, jak również zwolenników bardziej ścisłego kierowania jego czynnościami. Problem ten można rozpatrywać w dwu płaszczyznach: o g ó l n e j, rozumianej jako pewna tendencja w wychowaniu, realizowana w całokształcie kształcenia oraz s z c z e g ó ł o w e j, odniesionej do poszczególnych przedmiotów nauczania.

W niniejszym komunikacie przedstawiam odniesienie go do aktywności plastycznej dzieci. Większość autorów¹ podkreśla konieczność takiego kierowania dzieckiem, aby stwarzać mu warunki do działania swobodnego, twórczego, w którym mogłoby przejawiać swoją inwencję. Przykładem tegoż stanowiska mogą być wypowiedzi Stefana Szumana: "Jednym z bardzo istotnych zadań wychowawczych rysunku i malowania w szkole jest /.../ podtrzymywanie i umiejętne kierowanie rozwojem tej twórczości plastycznej, którą prawie każde dziecko uprawia z zapałem osiągając rezultaty podobne do tych, jakie zdecydowały o swoistych wartościach

stworzonych przez sztukę prymitywną i sztukę ludową"⁴ oraz Roberta Glotona i Claude Clero: "Postawa twórcza i jej następstwa w pełni ujawniają się /.../ pod dwoma warunkami: z jednej strony dziecko musi mieć możliwość dysponowania koniecznymi materiałami, z drugiej zaś musi zaistnieć sytuacja sprzyjająca jego swobodnemu zaangażowaniu w działanie realizujące"⁵.

Obecnie w teorii oczywistą jest teza, że pozostawienie jednostce swobody ekspresji wypowiedzi jest czynnikiem wyzwalamym pomysły, służącym samorealizacji, wyzwalamym aktywność twórczą. Niemniej w dalszym ciągu, mimo istnienia już dość bogatej literatury, aktualne są pytania: jakie są najbardziej optymalne proporcje między swobodą, inspiracją a ścisłym kierowaniem w różnych etapach rozwoju dziecka oraz czy i na ile pełna swoboda czyni działanie atrakcyjnym, pełnym, twórczym, satysfakcjonującym dziecko? Wydaje się, że w poszukiwaniu częściowej chociażby odpowiedzi warto odwołać się do C. Freineta, twórcy koncepcji zachowania rozumnej swobody w wychowaniu i nauczaniu. U podłoża tej koncepcji leży teza, iż "rozwój autentycznej osobowości dziecka może nastąpić tylko wówczas, gdy każde dziecko znajdzie w szkole warunki do swobodnej ekspresji w różnych dziedzinach swego życia i twórczości"⁴. Swobodna ekspresja to według C. Freineta "swobodna, najczęściej spontaniczna wypowiedź dziecka za pomocą wszelkich dostępnych mu środków dla zaspokojenia potrzeby tworzenia i przekazywania swych myśli i doznań otoczeniu. Wkomponowana umiejętnie w proces nauczania, w klimacie wychowawczym zapewniającym poczucie bezpieczeństwa, ekspresja dziecka jest przez swój emocjonalny charakter poważnym katalizatorem procesów poznawczych i wychowawczych"⁵.

Rozwijając założenia C. Freineta zwróćmy uwagę na sformułowanie, że swobodna ekspresja to wypowiedź n a j c z ę ś - c i e j spontaniczna, to wówczas musi być ukierunkowana, a można to czynić przez: warunki, środki, osoby, zadania. Wyjaśnienia wymaga również sformułowanie "wszelkich dostępnych środków". Postawić można pytanie: co to znaczy dostępnych środków dla, np. dzieci w wieku przedszkolnym? Czy są to środki, które

dziecko ma w zasięgu ręki, czy te, które również może czy musi mu podać nauczyciel ?

Pytania wskazują na problemy metodyki, w których główne myślenie skierowane jest na poszukiwanie odpowiedzi: jak to czynić, aby nie zatracić idei swobodnej twórczości?

Moje zainteresowania badawcze dotyczą właśnie możliwości inspirowania aktywności twórczej dzieci w wieku przedszkolnym. Zmierzam do opracowania metodyki rozwijania twórczej aktywności plastycznej dzieci w przedszkolu przy zachowaniu naturalnej, spontanicznej dążności dzieci do wypowiadania się w formie plastycznej.

Środkiem, który służy inspirowaniu jest sytuacja wychowawcza. Postawmy więc kolejne pytanie: jak organizować sytuację, które z jednej strony zapewniają warunki do swobodnej wypowiedzi, z drugiej zaś, by fakt pozostawienia swobody nie stanowił dla dzieci zbyt wysokiego progu trudności? Jak zorganizować sytuację, w której powstaną dzieła sztuki dziecięcej, bo tak właśnie określa je Freinet. Wprowadza nawet w odniesieniu do sztuki dziecka pojęcie arcydzieła, określając nim wytwory, które zdaniem tworzących je dzieci, są szczytem ich osiągnięć, prace z których są dumne. Freinet podkreśla, że każde dziecko odczuwa potrzebę tworzenia arcydzieł, a jednym z najważniejszych zadań stawianych przed nauczycielem, wychowawcą jest stworzenie warunków do tego - jak to z kolei określa H.Semnowicz - "żeby dziecko mogło tworzyć wtedy, gdy ma coś do przekazania, gdy ma na to ochotę, a nie wyłącznie w czasie wyznaczonym przez plan lekcyjny"⁶.

Czym są wobec tego sytuacje i jakimi cechami powinny charakteryzować się?

Problem sytuacji jest szeroko rozpatrywany w różnych dyscyplinach wiedzy; każda z nich definiuje sytuację w zależności od aspektu, którym się zajmuje.

W psychologii sytuację najczęściej określa się zgodnie z definicją T.Tomaszewskiego: "Pojęcie sytuacji /.../ obejmuje elementy otoczenia człowieka wraz z nim samym takie, jakimi one są obiektywnie i w obiektywnych stosunkach wzajemnych, i takie jakimi je spostrzegają ludzie uczestniczący w tej

sytuacji"⁷ lub w nieco innym sformułowaniu jako "układ wartości i możliwości", przy czym przez wartości rozumie on stan rzeczy oczekiwanych i przyjętych za cel czynności, natomiast możliwości to warunki celowego działania.

Pedagogiczne ujęcie zawiera definicja A.Guryckiej: "sytuacje wychowawcze - są to układy rzeczy, ludzi oraz zadań związanych jednością miejsca i czasu, organizowane w celu zrealizowania założonego projektu osobowości wychowanka przez wychowawcę - reżysera tych sytuacji"⁸.

Nie zagłębiając się w tym miejscu w szczegółową analizę powyższych definicji podkreślę jedynie, że aby mówić o sytuacji, która ma sprowokować, czy raczej zainspirować dziecko do swobodnej twórczości plastycznej, bardzo istotny jest - podobnie jak w każdej innej sytuacji - jej aspekt stymulacyjny, bodźcowy i zadaniowy. Należy więc zagwarantować dzieciom odpowiednie warunki, możliwości do tworzenia - to, co bardzo podkreśla Freinet - a więc przygotować wystarczającą ilość różnorodnych materiałów, tworzyw, narzędzi i przyborów. Innymi słowy, przygotować otoczenie materialne oraz dostarczyć określonych bodźców /wzrokowych, słuchowych, dotykowych, zapachowych itd./, które wywołują u dziecka potrzebę tworzenia, potrzebę wzbogacania swoich doświadczeń. W celu zaspokojenia tej potrzeby dziecko podejmuje działanie plastyczne w wybranej przez siebie formie i technice, które najbardziej mu odpowiadają, które najlepiej zna lub które najlepiej chce doświadczyć.

Aspekt zadaniowy w owych sytuacjach sprowadza się w większości przypadków do funkcji inspirowania aktywności skierowanych na wzbogacanie doświadczeń i uzyskiwania wytworów plastycznych.

Sytuacje inspirowane twórczość dziecka można różnie klasyfikować. Mając na względzie wyzwalenie ekspresji przyjmujemy dwojakiego rodzaju kryteria. Pierwsze, ze względu na stopień zorganizowania przez nauczyciela, drugie - na dominującą sferę psychiki dziecka, aktywizowaną we wstępnym etapie procesu twórczego.

Posługując się pierwszym kryterium, wyodrębniamy trzy rodzaje sytuacji: naturalne, naturalne - wzmocnione i zorganizowane.

1. Sytuacje naturalne są to takie sytuacje, które istnieją w rzeczywistości. Nauczyciel wprowadza w nie dzieci, odpowied-

nie pobudza różne pomysły, wrażenia i następnie poleca dzieciom malować na temat, np. może to być wycieczka do lasu, zabawa na podwórku przedszkolnym itp. Podczas pracy twórczej dziecka rola nauczyciela jest ograniczona do czuwania nad bezpieczeństwem, dostarczania i wzbogacania materiałów i narzędzi, które z różnych względów nie mogą znajdować się w zasięgu ręki dziecka.

2. Sytuacje naturalne - wzmocnione. Do takich zaliczamy sytuacje naturalne, w których nauczyciel wzmocni tylko niektóre elementy po to, by je uwypuklić i wzbogacić dany fragment rzeczywistości. Dziecko ma możliwość swobodnego wyboru rodzaju i formy działania z tym, że nauczyciel dostarcza dodatkowo silnego bodźca, np. nagranie muzyczne, film, teatrzyk, opowiadanie, wiersz, obserwacja, spacer, taniec itp., który ma zainspirować dziecko do podjęcia działalności plastycznej. Jednocześnie pozostawia się dzieciom możliwość wyboru zarówno tematu pracy, jak i techniki wykonania.

3. Sytuacje organizowane różnią się od poprzednich głównie tym, że nauczyciel całkowicie kieruje działalnością dzieci, określa temat, formę i cel pracy, stawia dzieciom konkretne zadanie do wykonania.

W tych sytuacjach występują pewne ograniczenia, niemniej wiele elementów działalności plastycznej zależy od inwencji dziecka. W zastosowaniu drugiego kryterium, które określiliśmy jako przewaga określonej sfery psychiki dzieci, wyodrębniamy następujące sytuacje o przewadze:

1. obserwacji - wycieczki do naturalnych, rzeczywistych obiektów;
2. przeżyć - wspólne zabawy, uroczystości w grupie, rodzinie /spotkanie z mamami, choinka w domu itp./;
3. wrażeń wzrokowych - np. dzieło malarskie, film itp.;
4. wrażeń słuchowych - utwory muzyczne;
5. słowa - utwory literackie.

Zasadnicze pytanie o walorach poznawczych jakie stawiamy w naszych badaniach dotyczyć wytworów plastycznych dzieci.

Pytamy, czy i na ile rodzaj sytuacji różnicuje wytwór plastyczny? Czym różnią się plastyczne dzieła dziecięce tak różnie zainspirowane? W opracowaniu tegoż problemu upatrujemy możliwości głębszego zrozumienia procesu twórczego dziecka oraz określenia jak najbardziej optymalnego postępowania nauczyciela w wyzwaniu plastycznej ekspresji.

PRZYPISY

- ¹ Np. V.Lowenfeld, W.L.Brittain, H.Read, W.Lam, R.Gloton, C.Clero, S.Szuman i inni.
- ² S.Szuman, O sztuce i wychowaniu estetycznym, Warszawa 1962 s. 43
- ³ R.Glota, C.Clero, Twórcza aktywność dziecka, Warszawa 1985 s. 98
- ⁴ A.Lewin, Celestyn Freinet i jego dzieło pedagogiczne, W: C. Freinet, O szkołę ludową. Pisma wybrane. Warszawa 1976 s. L
- ⁵ A.Lewin, H.Semenowicz, Wyjaśnienia terminologiczne, W:C.Freinet, O szkołę ludową. Pisma wybrane, Warszawa 1976 s. LXXXI
- ⁶ H.Semenowicz, Freinet w Polsce, Warszawa 1980 s. 115
- ⁷ T.Tomaszewski, Psychologia, Warszawa 1976 s. 22
- ⁸ A.Gurycka, Struktura i dynamika procesu wychowawczego, Warszawa 1979 s. 283